

Prof. Dr. Tahsin Özcan ile Osmanlı vakıf sistemi ve Atik Vâlide Külliyesi üzerine bir röportaj gerçekleştirdik

Röportaj: Hamdi Çilingir ve Mahmud Salih Eser

Hocam öncelikle Osmanlı vakıf sistemi ve Atik Vâlide Külliyesi üzerine İSM Bülten için gerçekleştirmek istediğimiz bu röportaj teklifini kabul ettiğiniz için teşekkür ediyoruz. Sizinle bugün genel olarak Osmanlı vakıf sistemi ama daha da özelden bu sistem içinde Atik Vâlide Külliyesi üzerine konuşmak istiyoruz. Çok genel bir soruyla başlayacak olursak bir Osmanlı için vakıf ne anlama geliyordu?

Ben de çok teşekkür ediyorum. Vakıf müessesesi İslâm medeniyetinin geliştirdiği temel kurumlardan biri olarak farklı alanlarda hizmet veren bir yapı. Bu açıdan Osmanlılar için de son derece önemli bir konu. Sadece 16. yüzyılda değil Osmanlı'nın kuruluşundan son dönemine, hatta günümüze kadar vakıf kurumu merkezi yeri olan bir sistem olarak karşımıza çıkıyor. Osmanlı toplumunda vakfın yerini ifade etmek için şöyle bir şey anlatılır: Bir Osmanlı ferdi, vakıf hastanede doğar, vakıf beşikte büyür, vakıf çeşmeden su içer, vakıf mektebe gider, vakıf medresede tahsiline devam eder, vakıf kütüphanedeki kitaplardan istifade eder, vakıf çarşıda zanaat öğrenir, ticaret yapar, vakıf camide ibadetini yapar, ömrünü tamamlayıp vefat ettiği zaman da yine vakıf camiden cenazesi vakıf tabut içerisinde kaldırılır, vakıf mezarlığa

Osmanlı toplumunda vakfın yerini ifade etmek için şöyle bir şey anlatılır: Bir Osmanlı ferdi, vakıf hastanede doğar, vakıf beşikte büyür, vakıf mektebe gider, vakıf medresede tahsiline devam eder, vakıf çarşıda zanaat öğrenir, ticaret yapar, vakıf camide ibadetini yapar, ömrünü tamamladığı zaman da yine vakıf camiden cenazesi vakıf tabut içerisinde kaldırılır, vakıf mezarlığa defnedilir. Yani hayatın bütün aşamalarında vakıfla iç içe bir yaşam tarzı Osmanlı toplumunda yerleşmiş, kökleşmiş.

defnedilir. Yani hayatın bütün aşamalarında vakıfla iç içe bir yaşam tarzı Osmanlı toplumunda yerleşmiş, kökleşmiş. Bu anlamıyla vakıf Osmanlı'nın neredeyse her şeyi. Devletin resmi kurumları dışında birçok kurum vakıflarla iç içe, vakıflar eliyle kuruluyor ve işletiliyor. Kısacası vakıf demek Osmanlı demek; Osmanlı demek vakıf demek..

Müsaade ederseniz esas konuşmak istediğimiz Atik Vâlide Külliyesine geçelim. Öncelikle böyle büyük ve güzel bir vakıf külliyesinin bânisi ve vâkıfı hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Atik Vâlide Külliyesi, vakıf sistemi içerisinde çok müstesna yeri olan bir tesis. Atik Vâlide Külliyesini II. Selim'in hanımı, III. Murat'ın annesi Nurbânû Vâlide Sultan yaptırmıştır. Mimar Sinan'ın külliye olarak yaptığı son eseridir. Sonradan ufak tefek ilaveler yapılmış olsa da Külliye'nin kendisi Mimar Sinan'ın eseridir. Bu anlamıyla, sanat tarihi açısından da son derece önemli bir eser. Nurbânû Vâlide Sultan kimdir? Sa-

raya cariyeye olarak alınmış ve yaygın kanaate göre Venedik asıllı soylu bir aileye mensup bir hanım. Sarayda zekâsı ve kabiliyeti ile öne çıkmış, bir süre sonra Şehzade Selim Konya'ya sancağa çıkacağı dönemde Nurbânû Vâlide Sultan da onun haremde yer almış ve bu şekilde hareme girmiştir. Sonrasında Şehzade Selim'den bir erkek ve üç kız çocukları olmuş ve üç kız da vezîriâzamlarla evlendirilmiştir. Bunlardan bir tanesi Sokullu Mehmet Paşa'dır. Nurbânû Vâlide Sultan'ın tek oğlu ise II. Selim'den sonra tahtın tek vârisi olan III. Murad'dır. Nurbânû Vâlide Sultan hem II. Selim'in eşi olması hem III. Murat'ın vâlidesi olması hasebiyle sarayda oldukça güçlü bir konum elde etmiştir. Nurbânû Sultan'dan önce bu kadar gücü mesela Hürrem Sultan'da görüyoruz. Ama Nurbânû Vâlide Sultan, "vâlide sultanlık" pozisyonunu çok daha ileri aşamalara götürmüş ve sarayda oldukça etkin bir konum elde etmiştir. Bu durum kişisel gelirlerine ve servetine de yansımış, muazzam bir servetin sahibi olmuştur. Bunu nasıl elde ediyor? Burada gayri meşru bir gelirden söz etmek mümkün değil. Vâlide sultanların kendilerine tahsis edilmiş meşru gelirleri var. III. Murat tahta çıktığı zaman Vâlide Sultan olarak kendisine günlük iki bin akçe tahsis etmiştir. Bunun dışında başka bazı gelirleri de var. Bundan dolayı Vâlide Sultan'ın büyük bir servete sahip olduğunu görüyoruz. Bu serveti de Osmanlı yönetim kültürünün tabii bir yansıması olarak halkın istifadesine sunmuş ve Atik Vâlide Kül-

liyesi olarak bildiğimiz muazzam tesisleri yaptırarak hizmete dönüştürmüştür. Böylece günümüze kadar varlığını sürdüren eşsiz bir mimari mirasın yanında farklı hizmetler sunan bir tesisler manzumesi şeklinde çok güzel bir miras bırakmış.

Padişah ve aile üyelerinin kurdukları vakıfların Osmanlı'da herhalde biraz daha özel bir yeri var. Genelde bu tür vakıflar en büyük külliyeler olarak kuruluyor, kapsamı ve kaynakları çok geniş oluyor. Atik Vâlide Külliyesi de ifade ettiğiniz üzere bir Vâlide Sultan vakıf külliyesidir. Bu hususta bir şeyler söylemek ister misiniz? Vakıf yaptırmak bir padişah veya bir Vâlide Sultan açısından ne anlam ifade ediyor, nasıl bir öneme sahip?

Vakıf kurmak Osmanlılarda yönetim kültürünün en temel esaslarından bir tanesi, son derece köklü bir gelenek. Bu sadece padişahlara ve hanedan mensuplarına mahsus bir şey de değil. Yediden yetmişe toplumun bütün fertlerinin benimsediği, özümlediği ve uyguladığı bir anlayış olarak karşımıza çıkıyor. Vakıf kurmak, Osmanlı toplumunda hayır yapmanın en son noktası olarak görülüyor ve herkes imkânları ölçüsünde vakıf kurmaya, bu şekilde toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ediyor. Bu anlamda özellikle hanedan vakıfları, selâtin evkâfı diye nitelenen vakıfların özel bir yeri var. Niçin? Çünkü hanedanın maddi imkânları çok daha geniş. Bu imkânlarını vakfa dönüştürdükleri zaman da muazzam yapılar, âbideler ortaya çıkmış. Bugün Osmanlı şehirlerinde gördüğümüz, adına "külliye" denilen yapılar -ki bunun içerisinde birçok hizmet birimi

PROF. DR. TAHSİN ÖZCAN KİMDİR?

1989'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan Tahsin Özcan M.Ü.S.B.E. İktisat Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans (1991) ve doktora (1997) yaptı. 2004'te doçent, 2009'da profesör ünvanını aldı. 2006-2012 yıllarında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptı, bir süre dekan yardımcılığı görevlerinde bulundu. 2012'den itibaren Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslâm Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Osmanlı dönemi vakıfları, para vakıfları, vakıf hukuku, yetimler ve eytâm sandıkları, esnaf, ticaret, sosyal ve dini hayat konuları üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Tahsin Özcan'ın Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı ve Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları başlıklı eserleri yanında çok sayıda akademik çalışması bulunmaktadır.

yer alır- başta padişahlar olmak üzere daha çok hanedan mensupları tarafından yaptırılmıştır. Bunun yanında vezîriâzamların, kaptân-ı deryaların, ulemanın, önde gelen isimlerin de benzer şekilde külliyeler inşa ettirdiklerini biliyoruz. Ama onlarınki padişah ve aile üyelerininkine oranla hep daha mütevazî düzeyde olmuştur. Asıl büyük ve bulunduğu bölgeye rengini veren külliyelerin padişahların yaptırdığı külliyeler olduğu rahatlıkla görülebilir. Fatih Külliyesi, Süleymaniye Külliyesi, Sultan Ahmet Külliyesi sadece bir kaç örnektir. Bundan sonra eş, kız, şehzade gibi hanedan mensuplarının yaptır-

dığı veya bunlar adına yaptırılan külliyeler gelir. Bu anlamda vâlide sultanların külliyelerinin de özel bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. İlk dönemlerde vâlide sultanlar bu anlamda çok öne çıkmamışlar. Ama saray içinde edindikleri mevki ve güçle mütenasip bir şekilde kurdukları vakıfların da daha görünür olduğunu söyleyebiliriz. Hürrem Sultan'dan itibaren bunun önemli örneklerini görüyoruz. Hürrem Sultan pek çok hayrâtın yanında Haseki Külliyesi'ni yaptırıyor. Bildiğiniz gibi bu külliye Mimar Sinan'ın külliye olarak ilk eseri olduğu gibi Atik Vâlide Külliyesi de sonucusudur. Vâlide sultanların vakıf kurmaları Hürrem Sultan'dan itibaren daha görünür bir gelenek haline geliyor ve Nurbânü Vâlide Sultan, Pertevniyal Vâlide Sultan veya Bezmiâlem Vâlide Sultan gibi vâlide sultanlar varlığını bugüne kadar sürdüren büyük ve önemli vakıflar kuruyorlar. Nurbânü Vâlide Sultan'ın Atik Vâlide Külliyesi klasik dönemin bir örneği olarak ortaya çıkarken Pertevniyal Vâlide Sultan ve Bezmiâlem Vâlide Sultan vakıfları Osmanlı modernleşme döneminin örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Peki bir külliye belli bir bölgede bir ihtiyaçtan dolayı mı tesis ediliyor yoksa külliye ile birlikte mi orada bir yerleşim/hayat başlıyor?

Tabi külliyelerin kurulmasının bir sebebi var. Şehirlerde özellikle şehircilik açısından, şehirlerin planlanmasında külliyelerin inşası son derece önemli. Bir bölge imara açılmak isteniyorsa, o bölgede yerleşim teşvik edilmek isteniyorsa veya o bölgenin gelişimine yönelik birtakım planlar söz konu-

suysa öncelikli olarak burada, merkezde bir külliye inşa ediliyor. Külliyelerin merkezinde genelde cami vardır. Caminin etrafında daha çok medrese binaları yer alır. Bunun da dışında ticarî yapılar, sosyal birtakım ihtiyaçlara yönelik yapılar yer alır. Yani böyle halka halka, bir şehir hayatında ihtiyaç duyulabilecek bütün hizmetleri bünyesinde toplayan kompleks inşa edilir ve bunun etrafında yerleşim gelişir. Dolayısıyla insanlar ibadet ihtiyacından ticaret ihtiyacına kadar, sağlık hizmetlerine kadar, eğitim hizmetlerine kadar gündelik ihtiyaçlarını o külliye-den rahat bir şekilde karşılayabilirler.

Rivayete göre Fatih İstanbul'un fetihinden sonra 1459'da önde gelen devlet adamlarıyla bir toplantı yapmış ve onlardan şehrin çeşitli bölgelerine külliyeler kurarak buranın ihyasına çalışmalarını istemiştir. Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Davud Paşa gibi bugün İstanbul'daki birçok semtin adı o dönemde kurulan vakıf külliyelerle anılır. Vakıfların şehrin kuruluşunda ve ihya edilmesinde olduğu kadar sonraki dönemlerde şehrin devamlılığının sağlanmasında da önemli bir işlev gördüğü anlaşılıyor değil mi?

Elbette. İstanbul örneği üzerinden devam edecek olursak sizin de ifade ettiğiniz gibi, Fatih Sultan Mehmed bizzat kendisi Fatih Külliyesi'ni inşa ederken yine o dönemin önemli devlet adamlarına, vezîriâzamlara ihya etmek üzere semt semt İstanbul'u dağıtıyor. Her biri ayrı bir semte kendi külliyesini inşa ediyor; Mahmut Paşa, Davut Paşa vs. İstanbul bu şekilde birkaç dalga halinde

imar ve inşa ediliyor. Fatih döneminde bunu görüyoruz. Daha sonra II. Bayezid döneminde ilave bir imar faaliyeti başlatılıyor. İşte Fatih Külliyesi, Bayezid Külliyesi böyle ortaya çıkıyor. Sonrasında İstanbul'un imarda zirve yaptığı dönem olarak Kanunî dönemi ön plana çıkıyor. Kanunî'nin bizzat kendisinin Süleymaniye Külliyesi'ni inşa ettiğini görüyoruz. Bunun yanında Şehzadebaşı Külliyesi yine Kanunî'nin inşa ettiği bir külliye. Mihrimah Sultan ve Hürrem Sultan gibi hanımlar da bu dönemde ciddi şekilde bu imar faaliyetine el atıyor. Dolayısıyla Kanunî döneminde vakıf külliye aracılığıyla muazzam bir gelişme söz konusu. İstanbul'un merkezi ile birlikte bilâd-ı selâse denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar bölgeleri de vakıf merkezli imar faaliyetlerinden geniş bir şekilde istifade ediyor. Sonraki dönemlerde Sultan Ahmet bu hususta ayrı bir aşama kaydediyor. Sultan Ahmet sonrasında İstanbul'da çok fazla ihtiyaç kalmıyor belki ama İstanbul'un biraz daha surdışı diyebileceğimiz bölgelerinde, Boğaz istikametinde birtakım imar faaliyetleri söz konusu. Üsküdar özellikle bu anlamda öne çıkan bir bölge. Yeri gelmişken, Üsküdar'ın önemli bir özelliğinin de hanım sultanlar veya vâlide sultanlar tarafından inşa edilmiş bir bölge olduğunu vurgulamak gerekir. Nurbânü Vâlide Sultan, Gülnüş Emetullah Vâlide Sultan, Mihrimah Sultan ve Gülfem Hatun bunlar arasında ilk akla gelenlerdir. İşte bir hanım sultan ve vâlide sultan olan Nurbânü Vâlide Sultan'ın inşa ettirdiği Atik Vâlide Külliyesi, İstanbul'un Anadolu yakasındaki

Nurbânü Vâlide Sultan kimdir? Saraya cariye olarak alınmış ve yaygın kanaate göre Venedik asıllı soylu bir aileye mensup bir hanım. Sarayda zekâsı ve kabiliyeti ile öne çıkmış ve bir süre sonra Şehzade Selim Konya'ya sancağa çıkacağı dönemde Nurbânü Vâlide Sultan da onun hareminde yer almış ve bu şekilde hareme girmiştir.

tam teşekküllü yani bütün unsurlarıyla inşa edilen tek külliye. Bu aynı zamanda Anadolu yakasının en büyük külliyesidir. Bütün unsurlarıyla, mimarisıyla klasik dönemi temsil eden, sembolize eden bir külliye olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bildiğimiz kadarıyla Atik Vâlide Külliyesinin vakfiyesi bugün elimizde mevcut. Vakfiyeler özellikle vakfedilen malları, vakfın amaçlarını ayrıntılı bir şekilde kaydediyor. Hele bu vakfiye padişah veya ailesinin kurduğu bir vakfa ait ise herhalde çok daha ayrıntılı vakfiyeler söz konusu. Külliyesinin vakfiyesine baktığımızda vakfedilen mallar açısından nasıl bir görünüm arz ediyor?

Evet Atik Vâlide Külliyesinin vakfiyesi bugün elimizde mevcut. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 2103 numaralı defterin 281. sayfasında kayıtlı. Bunun yanında mükerrer başka nüshalar da mevcut. 1570-1579 tarihleri arasında inşa edilen bu külliyesinin vakfiyesinin tescili hicri 990, miladi 1582 tarihlidir. Vakfiyelerde farklı tarihler olabilir ama yaklaşık bu civarda. Tabi ki vakfiyeler çok önemli. Bize vakfın kim tarafından kurulduğunu, hangi amaçla kurulduğunu

Bu bağlamda Atik Vâlide Külliyesi bir külliye'nin bütün unsurları barındırıyor. Külliye'nin içerisinde ne var? Öncelikle merkezde cami var. Caminin hemen yanı başında medrese var ki bazı kaynaklarda bu medresenin Osmanlı medrese hiyerarşisi içerisinde Süleymaniye Medreseleri ile eşdeğer olduğuna dair kayıtlar var.

nu, gelirlerini, mal varlıklarını, hizmetlerini ve bu hizmetlerin ifa edilmiş şekillerini bütün boyutlarıyla verir. Hanedan üyelerinin kurduğu vakıfların vakfiyeleri bu anlamda hem edebi açıdan hem sanat tarihi açısından birer şaheserdir ve sosyo-ekonomik tarih açısından son derece zengin bilgiler içermektedir. Nurbânû Vâlide Sultan'ın vakfiyesini de böyle görebiliriz.

Peki ne tür mallar Atik Vâlide Külliyesi'ne vakfedilmiştir? Bazı örnekler verebilir misiniz?

Atik Vâlide Külliyesi'ne vakfedilen mallara bakıldığında büyük bir çeşitlilik söz konusu. Çok sayıda köy, çiftlik, mezraa, dükkan, hamam gibi akarâtın ve gelirlerinin Atik Vâlide Külliyesi'ne tahsis edildiği görülüyor. Osmanlı coğrafyasına yayılan çeşitli mallar ve gelirlerin tahsisi söz konusu. Tabii bu mallar nasıl elde ediliyor? Osmanlı toplumunda tasarruf oranı çok yüksek. Yani insanlar standart bir yaşam tarzına sahip, sarayda bile çok lüks ve ihtişam söz konusu değil. Son dönemde bu belki biraz değişti ama klasik dönemde böyle lüks ve ihtişama dayalı bir yaşam tarzı yok. İnsanlar nispeten daha mütevazı standartlarda yaşıyorlar ve

bundan dolayı gelirlerinde yüksek oranda tasarruf imkânları var. Bu tasarrufları neticesinde biriktirdikleri servetlerini de biraz önce ifade ettiğim gibi vakfa dönüştürüyorlar. Bu kültür iyice yerleşmiş ve benimsenmiş. İnsanlar gönüllü olarak bu işi yapıyorlar. Vakıf sisteminin en önemli özelliği budur; yani insanlar gönüllü olarak sahip oldukları malları sosyal amaçlarla toplumun hizmetine sunuyorlar. Tabiri caizse sosyalist veya komünist sistemin devlet zoruyla yapmaya çalıştığı şeyi vakıf sistemi insanların gönüllü bağışlarıyla gerçekleştiriyor. Tasarruflar bu şekilde vakfa ve hizmete dönüştürülüyor. Atik Vâlide Külliyesi'ne tahsis edilen vakıf mallara tekrar dönecek olursak bazı somut örnekler verebiliriz: Tahsis edilen vakıflar arasında araziler, gayrimenkuller, tarım ve hayvancılık işletmeleri, bağlar, mezraalar, mukataa gelirleri vb. gibi çok çeşitli vakıf malları var. Eğrek denilen, yani koyun yetiştirmeye yönelik işletmeler var. Karpuz tarlası mesela ilginç bir örnek. Çok sayıda köy ve mezraa var. Bu köylerin bir kısmı İstanbul civarındadır. Zara kazasında üç tane köy, Karınâbâd kazasında iki tane köy, Şumnu kazasında iki tane köy var mesela. Bunların birtakım gelirleri tahsis ediliyor. Yine İstanbul hâsları -yani Havâss-ı Refia-Eyüp civarında bir mezraanın vakfedildiğinden bahsediliyor. Atik Vâlide Vakfı'na bağlı olan Sivas'ta Yeni İl Hâsları denilen bölgenin bir takım gelirleri Atik Vâlide Külliyesi'ne tahsis edilmiştir. Bahsedilen bölge bugün Sivas'ın Gürün ilçesi ile Hekimhan arasında kalan bölgedir. Bu bölgede yaşa-

yan Türkmenlere Atik Vâlide Vakfı ile irtibatlarından dolayı “Üsküdar Türkmenleri” denir. “Türkmânân-ı Yeni-İl” diye de bilinirler. Aynı şekilde Atik Vâlide Vakfı’nın Rodos Kalesi’nde, Yenikapı’da, Üsküdar’da arsaları var. Bunun yanında iktisadi işletmeler vakfedilmiş; mesela Üsküdar Yeni Mahalle’de altı tane debbağhâne yani deri işleme atölyesi, bir tane değirmen altmış üç tane dükkân var. Dikilitaş’ta iki tane hamam, Üsküdar’da selhhâne yani kesimhane var. Yine Üsküdar’da yirmi iki odalı bir hanın külliyyeye vakfedildiğini görüyoruz. Bu saydıklarımız tabii o günkü iktisadi işleyiş içerisinde en kazançlı, en kârlı iktisadi işletmeler; hamam, fırın, deri atölyesi, mum üretim tesisi. Bunlar en iyi gelir getiren işletmeler. Dolayısıyla Atik Vâlide Külliyesi’ne vakfedilen bu tür kârlı iktisadi işletmelerin önemli bir gelir kaynağı teşkil ettiğini herhalde söylemeye bile gerek yok. Ayrıca burada zikrettiğimiz mal çeşitlerinin vakfiyede sayılanların sadece bir kısmı olduğunu eklemek gerekir.

Vakfedilen gayrimenkullerin icâre, icâreteyn, gedik gibi usullerle işletilerek Atik Vâlide Külliyesi’ne sürekli ve büyük bir gelir temininin söz konusu olduğu görülmektedir.

Yukarıda vakfın geliri olarak saydığınız şeylerden bazıları herhalde vâlide sultan veya padişah vakfı olmasına özel durumları içeriyor değil mi? Örneğin mukâtaa gelirleri ve mezraa gelirleri gibi gelirler ancak bir vâlide sultan veya padişahın vakıflarında söz konusu olabilir değil mi?

Enderun Mektebi ve Hâssa Mimarlar Ocağı gibi az sayıdaki özel örnekleri dışarıda bırakacak olursak Osmanlı eğitim sisteminin tamamen vakıf sistemi içerisinde kurulup işletildiğini söyleyebiliriz.

Bu tür gelirler çoğunlukla hanedan mensuplarının kurduğu vakıflarda olabilir ama diğer devlet adamlarının kurduğu vakıflarda da benzer gelirler söz konusu olabilir. Bunun usulleri var. Bunlar “irsâdi vakıf” denilen ayrı bir kategoriye oluşturuyor. Bunun yanında temlik yoluyla devletin birtakım kaynaklarının şahıslara aktarılması ve bunların vakfa dönüştürülmesi söz konusu. Bunun için hanedana mensup olmak gerekmiyor. Devlet adamları, vezîriâzamlar, kaptanlar, paşalar vb. yönetici kesimden kişilere bu tür tahsisler yapılabilir. Aziz Mahmut Hüdâyi adına oluşturulan vakıfların içerisinde de bu şekilde temlik yoluyla tahsis edilmiş birtakım arazileri görüyoruz. Dolayısıyla bu sadece hanedana has bir durum değil, sistemin vakıflara kaynak oluşturmak için ürettiği çeşitli formüllerden bir tanesi.

Külliyyeye tahsis edilen vakıflar genellikle gayrimenkul görünüyor. Siz para vakıfları çalıştınız, özellikle de Kanuni dönemi Üsküdar para vakıfları üzerine çalışmalar yaptınız. Atik Vâlide Külliyesinde bu gayrimenkuller yanında para vakfı da söz konusu mu? Kuruluş aşamasında veya sonraki dönemde Atik Vâlide Külliyesinin para vakıfları var mı?

Bildiğim kadarıyla Atik Vâlide Külliyesi özelinde yok. Vakfiyede zaten yok, sonrasında dahil olmuş olabilir mi diye sorulsa büyük ihtimalle dahil olmamıştır derim. Çünkü Atik Vâlide çok zengin bir vakıf. Büyük bir ihtimalle böyle bir para vakfına ihtiyaç duyulmamıştır. İhtiyaç olan yerlerde bu tür ilave para vakıfları olabiliyor. Ama Atik Vâlide özelinde böyle bir ihtiyacın söz konusu olmadığı görülüyor. Nurbânû Vâlide Sultan'ın buraya muazzam servet ve gelirler tahsis ederek böyle bir şeye ihtiyaç bırakmadığı kanaatindeyim.

Hocam madem ki bu kadar geniş bir mal tahsisi var. Herhalde bu mal büyüklüğü ve çeşitliliği külliyenin de büyüklüğüne işaret ediyor. Böylece isterseniz külliyenin amaçlarına ve unsurlarına geçelim. Atik Vâlide Külliyesi'nin unsurları nelerdir?

Vakıflara ait mallar iki kategoride değerlendirilir. Bir kısmı "akârât-ı mevkûfe" denilen vakfa gelir sağlamak için oluşturulmuş ve vakfedilmiş menkul veya çoğunlukla gayrimenkul mallar. Biraz önce saydıklarımızın tamamı bu kategoriye giriyor. Yani hanlar, hamamlar, dükkanlar, arsalar, tarlalar, mezzalar, köyler, birtakım işletmeler vb. Bunların hepsi vakfın akârât cinsinden gelir kaynaklarıdır. Bir de "müessesât-ı hayriye" dediğimiz yapılar söz konusu ki sizin sorunuzun cevabı bununla ilgilidir. Bu hayır müesseselerinin çeşitli hizmetlere karşılık gelen birimleri var. Buralarda toplumun ihtiyaçlarına yönelik hizmetler gerçekleştiriliyor. Bu bağlamda Atik Vâlide Külliyesi

bir külliyenin bütün unsurları barındırıyor. Külliyenin içerisinde ne var? Öncelikle merkezde cami var. Caminin hemen yanı başında medrese var ki bazı kaynaklarda bu medresenin Osmanlı medrese hiyerarşisi içerisinde Süleymaniye Medreseleri ile eşdeğer olduğuna dair kayıtlar var. Bütün külliyelerde olmasa da Atik Vâlide Külliyesi'nde farklı bir unsur olarak bir tekke mevcut. Kayıtlarda "hankâh" olarak geçiyor.

Tabi bu tür külliyelerin olmazsa olmazı: İmâret. Son derece önemli. Hemen hemen bütün külliyelerde bunu görüyoruz. Hatta bazen istisnai de olsa külliyelerin olmadığı yerlerde müstakil olarak imâretlerin inşa edildiği görülebilir. Bunun yanında dârülhadis, dârülkurrâ ve mektep eğitim kurumları olarak medresenin yanı başında bulunuyor. Külliyenin bir başka unsuru dârüşşifa. Dârüşşifalar da yine külliyelerin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkıyor. Bu birimlerde neler yapılıyor, ne tür hizmetler veriliyor? Cami, insanların ibadet ihtiyacı için merkezde yer alan bir kurum. Camideki ibadet hizmetinin yanında aynı zamanda bu cami medrese öğrencileri için de derslik olarak kullanılıyor. Medresede hücreler var, bunlar öğrencilerin kaldığı hücreler. Bir de müderris için daha büyükçe bir hücre var. Burası derslik olarak da zaman zaman kullanılıyor. Ama asıl derslik ve ders mekanı caminin içidir. Dolayısıyla namaz vakitleri dışında caminin iç mekanları medrese öğrencilerinin derslik ihtiyacı için kullanılır, değerlendirilir.

Dârülhadis yine o dönemde hadis ilimleriyle ilgili eğitim veren bir kurum. Burada,

dârülhadis bünyesinde bir de kütüphane olduğunu düşünebiliriz. Çünkü kadrosunda bir hâfız-ı kütüb var. Mektep daha çok mahalle mektebi tarzında, çevredeki halkın küçük yaştaki çocuklarının eğitimi için oluşturulmuş bir eğitim birimi. Dârülkurrâ da yine aynı şekilde, kıraat ilimlerinin eğitiminin yapıldığı bir eğitim kurumu olarak karşımıza çıkıyor. Dârüşşifa hem tıp eğitimi veren hem de sağlık hizmetlerini sunan bir kurum. Yani bugünkü uygulama ve eğitim-araştırma hastaneleri tarzında; burada hem teorik hem pratik eğitimler yapılıyor. Bu pratik eğitimlerle birlikte de ihtiyacı olan hastalara tedavi hizmetleri veriliyor. Atik Vâlîde Külliyesi içerisindeki imâret oldukça önemli. İşleyişi ile ilgili bütün detaylarını biz vakfiyede görebiliyoruz. Buradan kimler istifade ediyor? Öncelikle külliyenin çalışanları imâretin hizmetlerinden istifade edebiliyor. Külliye çalışanları yanında medrese öğrencileri, civardaki halk, yolcular ve ihtiyaç sahipleri buradaki hizmetlerden yararlanıyor. Burada belirli standartlarda yemekler pişiriliyor ki bunlar bütün detaylarıyla vakfiyede mevcut. Ne kadar ve hangi kalitede malzeme kullanılacağı, bunun nasıl

pişirileceği ve servis edileceği, hangi sofrada kaç kişinin oturacağına kadar standartlar belirlenmiş. Bunlar detaylı bir şekilde vakfiyede anlatılıyor. Buradan gündelik olarak çok sayıda kişinin istifade ettiğini görebiliyoruz. Burada ilginç birtakım görevler de var. Kurşuncu var ki daha çok kubbelerdeki kurşunların bakım ve tamirleriyle ilgili bir görevli. Fatih Külliyesi'nde gördüğümüz bir başka görev burada da mevcut: Mâhi'n-nükûş. Bunun görevi insanların duvarlara yazdığı yazıları silmek ve temizlemek. Tabi kâğıt, kalem, posta, e-mail ve sâir iletişim imkânları olmadığı için insanlar birbirleriyle haberleşmek için cami duvarına not bırakıyorlar. Bunları silmek ve temizlemek için bir kişi görevlendirilmiş. Bunun yanında "meremmetçi", yani basit tamir işleri yapan görevliler var. Suyolcular var, suyolcularının sayısı oldukça fazla. Niçin? Çünkü suyun akıtılması önemli ve zor bir hizmet. Hem masrafı çok hem zor. Kış şartlarında veya yağışlı havalarda birtakım arızalar ortaya çıktığı zaman o günkü şartlarda bunun giderilmesi gerekir. Bu amaçla birisi reis olmak üzere yaklaşık yedi kişi suyolcu olarak istihdam edilmiş. Yedi kişi de suyolcu çırağı

olmak üzere toplam on dört kişi sadece su işlerini yürütmek üzere görevlendirilmiş.

Bu çerçevede baktığımız zaman verilen hizmetler sektörel olarak din hizmetleri, eğitim hizmetleri, kültürel hizmetler, sağlık hizmetleri, idari hizmetler, sosyal yardım hizmetleri ve altyapı hizmetleri şeklinde tasnif edilebilir.

Atik Vâlide Külliyesinin unsurlarından bahsettik. Külliye'nin unsurları içinde medrese, mektep, dârülkurrâ, darülhadis ve tekkeyi de dahil ederek düşünecek olursak ciddi bir eğitim ağı ortaya çıkıyor. Eğitim sisteminin vakıf sistemiyle yakın teması olduğunu anlıyoruz. Hatta birbirinin ayrılmaz parçaları diyelim. Yani bu irtibatı dikkate alarak, hem Atik Vâlide Külliyesi özelinde hem genel olarak Osmanlı açısından vakıf-egitim ilişkisini biraz daha açabilir miyiz? Saraydaki Enderun ve özel mekân ve mahfilleri saymazsak vakıflar dışında bir eğitim var mı? Devletin eğitim sistemi ile ilişkisi nasıldı?

Osmanlı'da eğitim deyince aklımıza medrese geliyor. Medrese öncesinde mektep dedimiz veya son dönemde sıbyan mektebi, taş mektep gibi farklı adlar alan başlangıç seviyesindeki birtakım eğitim kurumları var. Bu ilk seviyedeki okullar da hep vakıf sistemi içinde yer alıyor. Enderun Mektebi ve Hâssa Mimarlar Ocağı gibi az sayıdaki özel örnekleri dışarıda bırakacak olursak Osmanlı eğitim sisteminin tamamen vakıf sistemi içerisinde kurulup işletildiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı Osmanlı devlet bütçelerinde

egitim için herhangi bir kaynak ayrıldığını göremezsiniz. Devlet eğitim için doğrudan tek kuruluş para ayırmıyor. Bu özellikle klasik dönem için böyledir. Peki nasıl yapılıyor bu işler? Vakıf sistemi içerisinde. Bu vakıf sisteminin kaynaklarına baktığımız zaman aslında bunların içerisinde devlet kaynakları ve kamu kaynakları da var. Biraz önce bahsettiğim tahsisat ve temlikler yoluyla kamudan bu vakıf eğitim kurumlarına aktarılan kaynaklar söz konusu. Dolaylı da olsa devletin de eğitime belli bir katkısı görülüyor. Bunun dışında halk imkânı nispetinde vakıf sistemine katkıda bulunuyor. Bunlar herkesin gücü nispetinde ortaya konuluyor. Dolayısıyla irili ufaklı bütün eğitim kurumları vakıf sistemi içerisinde kuruluyor. İlk kademededen, Süleymaniye'deki dârülhadis, dârülkurrâ veya dârüşşifaya kadar eğitimin bütün aşama ve boyutları vakıf sistemi ile yürütülüyor. Bu şekilde oluşturulan eğitim sisteminde verilen eğitim hizmetlerinin tamamı ücretsizdir. Herhangi bir şekilde eğitimin herhangi bir kademesinde ücret talep edilmez. Özellikle eğitimin ileri aşamalarında -ki Atik Vâlide Medresesi de buna dahildir- eğitim alan öğrencilere burs da verilir. Bu bursun standardı, sıradan vasıfsız bir işçinin günlük yevmiyesi kadardır. Dolayısıyla bugünkü standartlarla konuşacak olursak bir asgarî ücret diyebileceğimiz standartta öğrencilere burs verilir. Bu bursun yanında öğrencilere kalacak yer temin edilir. Öğrencinin yeme-içme ihtiyacı imâretten karşılanır. Yeme, içme, barınma ihtiyaçları ücretsiz karşılandığı gibi burada eğitim görenler asgarî ücret seviyesinde bir bursa da sahip olurlar.

Atik Vâlide Külliyesinde çalışanların ücretleri konusunda nasıl bir durum söz konusu?

Medresede görev yapan kişilerin aldıkları ücretlere şöyle bir göz atacak olursak; Bevvâb yani kapıcının günlük ücreti 2 akçe; ferrâş 2 akçe; bir tür asistan olan muîd 5 akçe; müderris 60 akçe. Yani asgari ücretin otuz katı. On altı talebesi var medresenin. Her biri 2'şer akçe alıyor. Dârülhadiste benzer bir durum söz konusu; bevvâbın günlük ücreti 1 akçe, muhaddisin 40 akçe, talebelerin de yine 2'şer akçe. On iki talebesi var, bunlar da 2'şer akçe burs alıyorlar. Dârülkurrâya baktığımız zaman dârülkurrâda on tane hafız var, günlük olarak 2'şer akçe alıyorlar. Bir de şeyhülkurrâ var; bu hafızların başı, onlara ders veren hocaları. Onun günlük ücreti de 30 akçe. Mektepte bevvâb 2 akçe, hüsn-ü hat muallimi 2 akçe, kalfa 3 akçe alıyor. Tekke şeyhinin günlük tahsisatı 25 akçe, dervişler de yine öğrencilerle bir tutulmuş. Otuz iki dervişin her birine günlük 2'şer akçe ödeniyor. Dârüşşifâ'nın personel kadrosu da oldukça geniş. İki tane aşçısı var, günlük ücretleri 3'er akçe. Âbrîzî (tuvaletçi), bevvâb (kapıcı), câmeşuy (çamaşırcı) gibi hizmetliler var. Bunlar da 2'şer veya 1'er akçe ücret alıyorlar. Cerrah-ı evvel ve cerrah-ı sâni olmak üzere iki tane cerrah var. Cerrah-ı evvel'in günlük ücreti 5 akçe, cerrah-ı sâni'nin günlük ücreti 4 akçe. İki eczacı var, 3'er akçe alıyorlar. Dört tane hasta bakıcı var, 3'er akçe alıyorlar. Hekim-i evvel veya başhekim 25 akçe alıyor, hekim-i sâni 15 akçe alıyor. Dârüşşifâ için ayrı bir imam görevlendirilmiş, 4 akçe alıyor. Mü-

Vakıf sisteminin en önemli özelliği budur; yani insanlar gönüllü olarak sahip oldukları malları sosyal amaçlarla toplumun hizmetine sunuyorlar. Tabiri caizse sosyalist veya komünist sistemin devlet zoruyla yapmaya çalıştığı şeyi vakıf sistemi insanların gönüllü bağışlarıyla gerçekleştiriyor.

ezzin ise 2 akçe. Kehhâl, yani göz hekimi, kehhâl-ı evvel 5 akçe; kehhâl-ı sâni 4 akçe. Kilerci 4 akçe. Külhancı 2 akçe. Vekilharc 3 akçe, vekilharc kâtibi 3 akçe.

Bu ücretler o günkü standartlarda kişinin günlük ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde. Aylık düşünüldüğünde bugünkü asgari ücrete denk gelebilecek ve kişinin temel bir yaşam standardını sürdürebileceği bir oran. Vakıflarda çalışanların ücretleri genellikle günlük olarak tayin edilir. Ödemeler vakfın işleyişine göre değişiyor ama genellikle aylık şeklinde yapılır. Vakfın gelir gider dengesine göre bu değişebilir; iki ayda bir, üç ayda bir, altı ayda bir, senede bir şeklinde vb. Neticede ücretler günlük belirlenir ama aylık veya duruma göre değişik periyotlarda verilir.

Gelir gelmediyse de verilmez herhalde?

Gelir gelmemesi diye bir şey söz konusu olmaz. Özellikle Atik Vâlide gibi vakıflarda gelir-gider arasında büyük farklar vardır. Vakıf bütçesi genellikle fazla verir. Çok büyük kıtlık veya çok büyük kriz, afet durumları söz konusu olmadığı sürece bütçe fazla verir. Bu bütçe fazlası ne yapılır? Muhafaza edilir, vakıf binalarında büyük masraflı tamaratlar gerektiği zaman kullanılır. Bu tür

Hanım veya Vâlide Sultanların vakıf kurma geleneği Hürrem Sultan'dan itibaren bir gelenek haline geliyor ve Nurbânu Vâlide Sultan, Per-tevniyal Vâlide Sultan veya Bezmiâlem Vâlide Sultan gibi Vâlide sultanlar bugüne değin süren büyük ve önemli vakıflar kuruyorlar.

durumlar için bir ihtiyat fonu olarak bu gelir fazlası muhafaza edilir ve ihtiyaç olduğu zaman da harcanır. İhtiyaç söz konusu olmazsa bunlar ilave gelir getirecek şekilde akara dönüştürülebilir. Bunun da tabii vakfiyede zikredilmiş olması gerekir. Vakfiyede bu yönde bir düzenleme yapıldıysa vakfın gelirlerini arttırmak için ilave akar satın alınması düşünülebilir.

Osmanlı'da eğitimle vakıf iç içe ve ayrılmaz bir bütün olarak görünüyor; ilk kademedен son kademeye kadar eğitim vakıflar eliyle yürütülüyor. Günümüzde de vakıf-eğitim irtibatı bir şekilde devam ediyor. Resmi okullar yanında liseden üniversiteye çeşitli vakıf okullar mevcut. Bunun yanında vakıf benzeri özel teşebbüsler mevcut. İSM'de bunlardan biri. Siz de İSM'nin kuruluş aşamasında ve ilk dönemlerde önemli katkılar yaptınız. İSM ve benzeri kurumlar için, bu anlamda neler söyleyebilirsiniz?

Günümüzde eğitim daha çok devlet eliyle yürütülüyor. Ama eğitime harcanan kaynaklar devlet bütçelerini oldukça zorluyor. Bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki katkısını önemsiyorum. İnsanlar

ve kurumlar imkânları ölçüsünde devletin bu yüküne destek vermeli, katkı sunmalı. Bu tür kanallarla eğitime ilave kaynaklar aktarılmalı ve eğitimin kalitesinin artırılması yönünde çaba sarf edilmelidir. Bunun örneklerini biz Batı'da çokça görüyoruz. Örneğin bugün pek çok araştırma, bu tür sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu fonlar vasıtasıyla yapılıyor. Dünya çapında meşhur, sıralamalarda ilk sıralarda yer alan üniversitelerin arkasında bu şekilde oluşturulmuş kaynakların, araştırma fonlarının olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bizde de eğitim, bilim ve kültür alanında daha iyi seviyelere gelmek, her alanda dünya çapında söz sahibi yetkin insanların yetiştirilebilmesi için bu alana kaynak aktarılması gerekir. Bunun için İSM ve benzeri kurumların sayılarının ve etkinliklerinin artırılması gerekir. Tabii bu tür kurumlarda sağlanması gereken en temel unsur sürdürülebilirlik. Yani çok büyük hedefler koyup bir süre sonra bunları yapamaz hale gelmektense eldeki imkânlarla göre daha mütevazî-makul hedeflerle yola çıkmak, yola koyulmak ve zaman içerisinde bu imkânları arttırdıkça hedef büyütme belki daha makul bir yol olarak tavsiye edilebilir.

Son bir soru ile röportajımızı tamamlamak isteriz. Türkiye akademisinde vakıf çalışmalarına baktığınızda nasıl bir değerlendirme yapıyorsunuz?

Vakıf hayırlı bir kurum. Vakıf çalışmaları da akademik alanda son derece bereketli. Vakıf birçok alandan araştırmacıların ilgisini çe-

İsmbulten

Ropörtaj

kiyor. Türkiye’de vakıf konusunu daha çok sanat tarihçileri yoğun bir şekilde çalıştı ve hâlâ çalışıyorlar. Muhteşem vakıf eserler var ve bunların sanat tarihi açısından çalışılması ve araştırılması önem arz ediyor. Bunun yanında iktisat tarihi, hukuk tarihi açısından birtakım çalışmalar söz konusu. Bu alanda da gerçekten güzel araştırmalar önümüze geliyor. Bunların sayılarının artması lazım. Bizim muazzam bir arşivimiz var. Osmanlı arşivleri dünyanın sayılı arşivlerinden bir tanesi, belki de en büyüğü. Bu arşiv içerisinde belki de belge ve defter şeklindeki kaynakların çoğu vakıflara ait. Niçin? Çünkü vakıflara ait bütün işlemlerin kaydedilmesi Osmanlı döneminde hukuken

zorunluydu. Dolayısıyla vakıfların vakfiyelerinden itibaren bütün muhasebe kayıtları, tamirat kayıtları, inşaat kayıtları vb. her şey kayıt altına alınmış ve önemli ölçüde de muhafaza edilmiştir. Bir oran vermek belki doğru olmaz ama Osmanlı’dan günümüze intikal eden arşivin önemli bir kısmını vakıflarla doğrudan veya dolaylı şekilde ilgili belgeler oluşturur. Bunların çalışılması, araştırılması bize akademik anlamda ve farklı branşlarda çok büyük katkılar sunacak. Örneğin vakfa ait belgelerin biyografi çalışmalarındaki önemine dikkat çekebiliriz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından yayımlanan *İslam Ansiklopedisi*’ndeki biyografi madde-

Vâlîde Atik Külliyesine tahsis edilen vakıflar arasında araziler, gayrimenkuller, tarım ve hayvancılık işletmeleri, bağlar, mezralar, mukataa gelirleri vb. gibi çok çeşitli vakıf malları var.

lerin hazırlanmasında vakıf kayıtları çok önemli bir kaynak teşkil etti ve başka hiç bir kaynakta bulunamayacak veriler sağladı. Mesela vakfın kurucusunun ailesiyle ilgili başka kaynaklarda bulunamayan bazı bilgilere vakıf kayıtlarından rahatlıkla ulaşılabilir. Eğitimi ile ilgili bilgilerini yine vakıf kayıtlarından bulmak mümkün. Bunun yanında daha pek çok bilgiye bu kaynaklar aracılığıyla ulaşılabilir. Bir başka örnek verecek olursa imâret kayıtları iktisat tarihi açısından son derece zengin bilgiler içeriyor. İmâret kayıtlarından mesela günlük un alımlarından un fiyatlarını ve bu fiyatlardaki değişimi takip edebilirsiniz. Bölgesel olarak, tarihi olarak, dönemsel olarak çeşitli ürünlere ait fiyat değişimlerini izleyebilirsiniz. Zaten bu hususlarda iktisat tarihi alanında önemli bir birikim mevcut. Hukuk tarihi açısından vakıf konusu son derece zengin. Osmanlı döneminde uygulamayla birebir gelişen, en detaylı uygulama alanı bulan bir alan vakıf hukuku. Dolayısıyla vakıf hukukuyla ilgili çalışmalara hâlâ ciddi şekilde ihtiyaç var.

Tabi genç araştırmacılardan bu konuda çalışanlar var ama henüz yeterli düzeyde değil. Sayılarının ve kalitelerinin artırılması lazım. Kanaatimce vakıf alanında planlı ve sistematik çalışmalar yapıp yönlendirecek bir üst kuruma ihtiyaç var. Bu işleri planla-

yarak hangi alanda eksikler olduğunu görerek gençleri yönlendirerek bu çalışmalarını geliştirmek gerekiyor. Bu yapılabılırsa ileriye yönelik çok daha verimli, çok daha güzel çalışmalar yapılabilir. Henüz pek çok önemli vakfın vakfiyesi bile neşre dileyebilmiş değil. Şimdi hakkında konuştuğumuz Atik Vâlîde Külliyesi'nin vakfiyesi üzerine yakın zamana kadar bir çalışma yoktu. Vakfiyenin metni hâlâ yayımlanabilmiş değil. Vakfiye üzerine yapılan birkaç çalışma söz konusu ama bu vakfiyenin çalışılması belki metnin yayımlanması gerekiyor. Bunun ötesinde bu vakıfların işleyişi ile ilgili muazzam kayıtlarımız var. Bunların ortaya çıkarılması ve işlenmesi, buradaki bilgilerin açığa çıkarılması gerekiyor. Bütün bunlar hem hukuk tarihi hem iktisat tarihi hem şehircilik tarihi açısından son derece önemli. Müesseseler tarihi açısından, sosyal ve kültürel tarih açısından, dini hayat, göçler ve yerleşim açısından da önem arz ediyor. Mesela bir örnek verelim: İstanbul'da bir dönem Yahudihaneler açılıyor ve bunların birçoğu vakıflar tarafından kuruluyor. O dönemde Osmanlı topraklarına Polonya veya İspanya gibi Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden Yahudi nüfusunun göçü söz konusu ve bunların iskân edilip iş gücü sahibi yapılması noktasında sorumluluğu vakıflar üstleniyor. Vakıflar o dönem seferber olmuş, Hasköy ve Ortaköy gibi İstanbul'un belli bölgelerine Yahudihane denilen ve Yahudilere uygun fiyatla kiraya verilen evler inşa edilmiş. Vakıfların bu anlamda, şehirlerin iskanı, mesken probleminin çözümü, istihdam katkısı, üretim katkısı ve daha pek

İSmbulden

Ropörtaj

çok alanda çalışılması gerekiyor. Yine mesele para vakıfları konusu finans ve bankacılık tarihi açısından son derece önemli ve güncel bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Para vakıfları tarafından yapılan bazı uygulamalar günümüzdeki katılım bankalarının geliştirilmesinde örnek olabilecek durumda. Bunun yanında sosyal güvenlik-sigortacılık anlamında da vakıf kurumunun çalışılması gerekiyor. Yaşlıların bakımı, yetim çocuklar, dezavantajlı gruplar, dul kadınlara yönelik vakıfların hizmetleri tetkik edilmeli. Bütün bunlara yönelik vakıfların çok ciddi hizmetleri söz konusu ve bu alanlara dair ciddi araştırmaların yapılması gerekiyor. Bu anlamda vakıf kurumu farklı branşlardan çok daha detaylı ve derinlikli araştırmalara açık durumdadır.

İşletme kültürü açısından bu vakıfların idaresi, özellikle büyük vakıfların idaresi önemli. Biraz önce Atik Vâlîde çalışanlarının maaş ve ücretleri ile ilgili çeşitli rakamlar verdik. Müderris 50-60 akçe alıyor, vakıfların CEO'su diyebileceğimiz müteveli 100-120 akçe gibi ücretler alabiliyor. Niye müteveli bu kadar yüksek ücret alıyor çünkü bugünkü tabirle büyük bir işletmeyi, bir şirketi, hatta bir holdingi yönetiyor. Verdiğimiz rakamlar o günkü standartlarda devasa bir işletmeyi ifade ediyor. Böyle bir yapının işletmesi ve yönetimi de işletmecilik açısından başlı başına bir araştırma konusu. Böyle bir vakfın yönetiminin, gelirlerinin toplanmasının, gelir gider yönetiminin modern maliye teknikleri açısından incelenmesi gerekir. Bu gelirlerin kayıt altına alınması, muhasebe teknikleri açısından incelenmesi gereken konular.

Dolayısıyla vakıf deyince neredeyse hemen hemen her branşla ilgili araştırabileceğiniz konular karşınıza çıkıyor. Bu araştırmaların sonucunda günümüzde farklı alanlarda alternatif çözümlere ışık tutacak bulgulara ulaşılması ihtimal dahilindedir. Bu nedenle vakıf alanındaki çalışmaların her boyutta sayısının ve kalitesinin artırılarak sürdürülmesinde yarar olduğunu düşünüyorum.

Bu kıymetli sohbet için çok teşekkür ediyoruz Hocam.

Ben teşekkür ederim.